SZAKMAI

RESTAURÁLÁSTÓL DIGITALIZÁLÁSIG

– állományvédelem az OR-ZSE Könyvtárában

DR. TAMÁSI BALÁZS
ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ – ZSIDÓ EGYETEM KÖNYVTÁRA

Az Országos Rabbiképző Intézet 1877-es alapítása óta az intézmény Könyvtára teológiai szakkönyvtárként működik. Ez a szerepkör mindmáig megmaradt, sőt tovább bővült, miután a 2000-es évtől kezdve a gyűjtemény Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Könyvtára néven látja el a felsőoktatási szakkönyvtári feladatokat. Történelmi alapítású egyházi és teológiai szakkönyvtárak sajátossága, hogy a gyűjteményszervezés korai időszakában jelentős vallási személyiségek könyv- és kézirat hagyatékait vásárolja meg egyrészt reprezentációs céllal, másrészt azzal a szándékkal, hogy az abban található könyveket a teológiai oktatásban hasznosítsa. Ilyen módon jött létre Könyvtárunk legrégebbi és legbecsesebb állományrésze, amely számos muzeális értéket tartalmaz, továbbá egy, 19. századi főként német nyelvű zsidó teológiai és tudományos szakkönyvekből álló gyűjteményrész. Kincseink közül első helyen a 15-19. századi héber kéziratokból és 19-20. századi magyar rabbik kéziratos hagyatékaiból álló jelentős gyűjteményt kell megemlíteni (több mint 600 kézirattári egység). Emellett a Könyvtár héber ősnyomtatványai, antikva, valamint 16-18. századi régikönyv

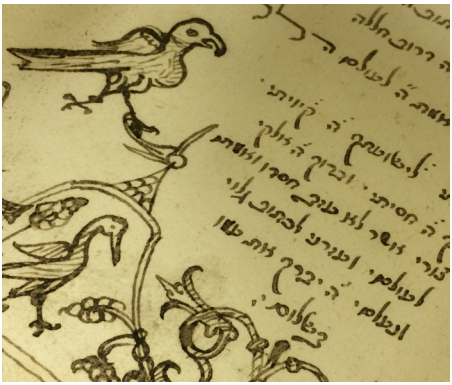

Fotó: OR-ZSE Könyvtár

gyűjteménye tartozik a korai ritkaságok közé. A régi-ritka kéziratok és könyvek mellett kiemelten értékes a magyarországi és európai zsidóság társadalomtörténetének gazdag forrását jelentő Kisnyomtatványgyűjtemény (15 ezer példány), továbbá Magyarország második legteljesebb zsidó folyóirat-állománya (az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményét követően). Az összes különgyűjteményi állományrész számos unikális példányt tartalmaz. Az itt szereplő dokumentumok különleges figyelmet és folyamatos állományvédelmi felügyeletet igényelnek. A restaurátori munkák pedig szakember és anyagi források hiányában is meghatványozódnak, ha a Könyvtár történetét vészterhes időszakok, háborús sérülések és előre nem tervezett állománygyarapodások kísérik. Az utóbbi váratlan és ugrásszerű gyarapodás az 1945 utáni években történt, amikor a vészkorszak alatt elhurcolt rabbik, elnéptelenedett hitközségek és sorban megszűnt zsidó oktatási intézmények többé-kevésbé sérült könyvtárai özönlöttek a Rabbiképzőbe, amelyek különböző helyiségekben kaptak kezdetben átmeneti, később hosszútávú elhelyezést. Az említett okokból kialakult nehéz állományvédelemi körülményeken 1945 és 1985 között a Rabbiképző vezetése a kommunista rezsim alatt lényegében nem tudott változtatni. A következő 10-15 éves időszakban az enyhülő politikai helyzet és az új vezetés javított a helyzeten, de az 1998-as épületátalakítások miatt ez a munka megszakadt és az egy szinttel lejjebb költöztetett Könyvtár állományának nagy része egy nyirkos és alkalmatlan mélyföldszinti raktárhelyiségbe került. Az állományvédelmi körülmények ezzel ismét sokat romlottak, nem beszélve arról, hogy a könyvállomány közel 40 %-át forráshiány miatt mindmáig műanyag ládákban tároljuk. Az értékes régikönyv- és kéziratállományból, amely

egy korszerűbb elsőemeleti kézirattári helyiségben került elhelyezésre, közel egy tucat kézirat restaurálása történt meg az elmúlt két évtizedben különböző pályázati támogatások segítségével, főként az OSZK-Soros Műhelyben, továbbá egyéb külső műhelyekben. A Kézirattár helyiségének állományvédelmi szempontok szerinti fejlesztése történik 2020-ban, számítógépes mérő- és adatgyűjtő rendszer kiépítése válik lehetővé a MAZSÖK pályázatának támogatásával. Az elmúlt években egy komoly állományvédelmi válsághelyzettel kellett számolni a Könyvtárban: a meggondolatlanul pincébe szállított 19-20. századi remittenda könyv- és folyóiratállományt 2016 elejére egy súlyos penészfertőzés sújtotta. A gyűjteménytörténeti előzmények és az említett penészkár miatt többszörösen indokolttá vált egy állományvédelmi szakember bevonása, Kovács Hajnalkát azóta is a Könyvtár főállású restaurátoraként alkalmazzuk. A penészes állomány tömeges fertőtlenítésére külső céget bíztunk meg, de időközben egyre indokoltabbá vált egy alapvető állományvédelmi munkákra alkalmas saját restauráló műhely kialakítása is. A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványtól 2016-tól minden évben elnyert pályázati támogatást állományvédelmi célokra fordítottuk: raktári légtisztító berendezéseket, kisebb és nagyobb restauráló eszközöket vásároltunk, legutóbb egy restauráló vegyifülkét, amely a penészes, vagy más módon fertőzött dokumentumok teljes izolálását és helyi fertőtlenítését teszi lehetővé, illetve a párolgó, illékony vegyszerrel időben hosszasan történő kezeléseknél is megvédi a szakembert a mérgező anyagok

restauráló vegyifülke

belélegzésétől. A Gerő Éva Alap két alkalommal, legutóbb 2020-ban megítélt kisebb összegű támogatásával restaurálási alapanyagok és kisebb eszközök beszerzése történik. Az alapfelszereltségű műhely továbbfejlesztését EMMI pályázati forrásból tervezzük. Ezt követően elindulhat nem csak az állagmegóvó, hanem a helyreállító restaurálás. Idén először válik lehetővé két értékes 16. és 18. századi héber kézirat restaurálása az időközben kialakított saját restauráló műhelyben, egy NKA-tól elnyert pályázati támogatás segítségével.

Az állományvédelem másik módja a megfelelő körültekintéssel végzett dokumentumkímélő digitalizálás. Ennek megvalósítására a Fenntartó MAZSIHISZ támogatásával egy Zeutschel állományvédelmi szkenner beszerzését valósítottuk meg, amellyel kíméletes módon lehet A2+ méretig helyben digitalizálni a könyvtári dokumentumokat. További állományvédelmi digitalizáló eszközöket kaptunk használtra különböző közgyűjteményi együttműködések keretében: 2018-19-től az OSZK-tól és a MaNDA Forum Hungaricumtól. A könyvek digitalizálása 2018 júniusa óta az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Könyvtára és a MaNDA Forum Hungaricum között kötött szerződés keretében történik. A digitalizálást a MaNDA alkalmazásába felvett, de általunk javasolt helyi munkatársak, Gál Etelka, Berger Adrienn és Róth László végzik a Könyvtárban. Az állományvédelmi digitalizálás egyik fő célja, hogy szabadon

elérhetővé és kutathatóvá váljon a hazai zsidóság írott szellemi öröksége a Vészkorszakot megelőző időszakból. A munka másik fő eredménye, hogy az említett kulturális kincseket digitális formátumban is megőrizzük, hosszútávon archiváljuk és a nyilvános adatbázisszolgáltatás segítségével az eredeti dokumentumok állapotát kíméljük. A projekt keretében az OR-ZSE Könyvtára saját gyűjteményéből a magyar zsidó tudományosság és helytörténet eddig máshol nem, vagy csak nehezen hozzáférhető műveit digitalizálja, archiválja és teszi folyamatosan elérhetővé, ingyenesen tölthetővé a MaNDA adatbázisából. A digitalizálás eredményeképpen az érdeklődők több mint 430 zsidósággal kapcsolatos művet olvashatnak, kutathatnak és tölthetnek le az Interneten teljesen ingyenesen. A digitalizált kincseinket folyamatosan feltöltjük az Európai Unió digitális könyvtárába, az Europeana nyilvános felületére. Az projektnek köszönhetően az érdeklődők mostanra közel 60 ezer oldalnyi könyvtartalmat érnek el. A könyvek listáját – rövid bibliográfiai adatokkal és a hozzátartozó MaNDA-linkkel – saját könyvtári honlapunkon folyamatosan frissített adatokkal tesszük nyilvánossá. [2] Az elmúlt években IKR-ben, Aleph-ben végzett retrospektív feldolgozás szerves részévé vált, hogy a digitalizált és MaNDA adatbázisba feltöltött példányokat soron kívül katalogizálják a kollégák, külön mezőben feltüntetve a példány MaNDA-linkjét.

A digitalizálás munkafolyamatai:

1. Digitalizálási terv készítése könyvcímekkel, bibliográfiai adatokkal és raktári jelzettel, vagy más egyedi azonosítóval.
2. Raktári előkészítés kisebb egységekben és a restaurátor által végzett munka, amelynek során az egy műből rendelkezésre álló példányok közül kiválasztja a legalkalmasabbat és a digitalizálásra előkészíti (megerősítés, szétszedés, sérülések javítása stb.).
3. Szkennelés Zeutschel OS 12002, OS 15000 Advanced Plus és Plustek-OpticBook-A300 eszközökkel, (600 dpi, színes, TIFF formátumú mentés NAS-szerverre)
4. A szkennelt anyag előfeldolgozása:
   a) a kétoldalas szkennelt lappárok felosztása;
   b) az oldalak kiegyenesítése;
   c) az oldalak szövegdobozának kijelölése;
   d) margó hozzáadása a szövegdobozhoz;
   e) kimeneti kép (színes, fekete-fehér) elkészítése;
5. Előfeldolgozott anyag feldolgozása az ABBYY 14 program segítségével:
   a) képszerkesztési feladatok (felbontás, szövegsorok kiegyenesítése stb.);
   b) lead kép készítése;
   c) körülvágás;
   d) dupla vízjelezés;
   e) OCR mentés, azonosítóval (jelzet/QR kód);
6. Felöltés a MANDA portál adatbázisába:
   a) lead kép feltöltése;
   b) metaadatok begyűjtése, feltöltése:
      i) rövid összefoglaló;
      ii) vartalmi adatok;
      iii) véglegesítés;
7. Jelentés készítése – havi rendszerességgel – az elvégzett munkáról.

További digitalizálást az OR-ZSE Könyvtárában 2019-től eseti megbízással végeztek kollégák, illetve egy félállásban alkalmazott állandó munkatárs folytat szintén 2019 óta. Munkájuk főként magyar zsidó folyóiratok, intézményi kéziratos hagyatékok és kisnyomtatványok állományvédelmi szkennelése, feldolgozása és archiválása volt eddig. Ennek eredményeként a magyarországi cionizmussal kapcsolatos kisnyomtatvány-gyűjteménynek (cca. 300 példány), Löw Immánuel világhírű tudós, főrabbi kéziratos hagyatékának és magyarországi zsidó folyóiratoknak a digitális változata készült el. Az utóbbiak közül a Múlt és Jövő, a Remény, a Szombat és más kisebb jelentőségű periodika említhető. Korábbi külföldi és belföldi együttműködések révén az Egyenlőség és Magyar Zsidó Szemle című folyóiratok Könyvtárunkban megtalálható teljes évfolyamainak külső digitalizálása történt meg többtízezer

oldalnyi mennyiségben. További terveinkben nagyobb és kisebb szakértelmet igénylő feladatok szerepelnek. Az elsőre jó példa a Könyvtár legrégebbi kötetes héber kéziratállományának digitalizálása (15-19. századi anyag), amelyet egy jelentős külföldi pályázat segítségével kívánunk megvalósítani, az utóbbira példaként hozható a már elkezdett, de a COVID-19 miatt átmenetileg felfüggesztett projekt, amelynek során az elektronikus formátumban meg nem őrzött intézményi szakdolgozatok és doktori disszertációk digitalizálása történik.
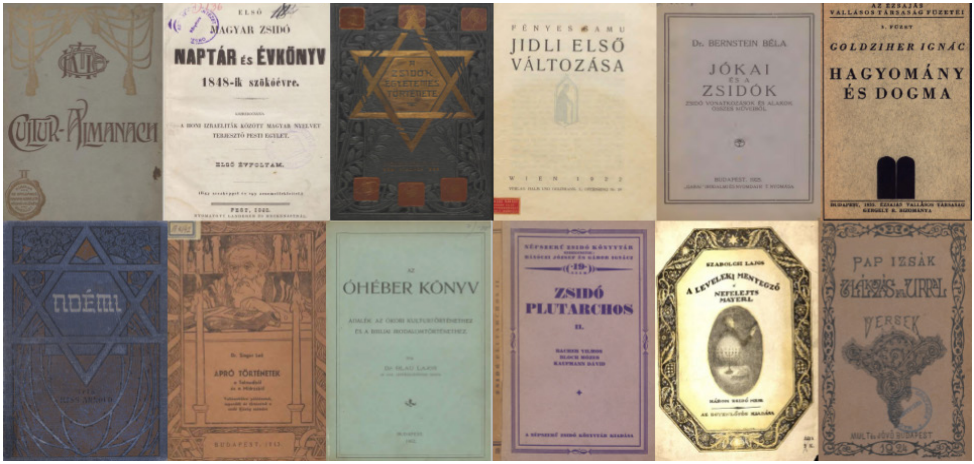
A jövőben azt tervezzük, hogy a 2016-tól folyamatosan digitalizált könyvek, folyóiratok, kéziratok és kisnyomtatványok mára 100 ezer oldalt meghaladó állományát saját adatbázisban tegyük elérhetővé. Ennek technikai megoldását keresve először egy digitális repozitórium kialakítását tervezzük, ezt követően pedig saját adatbázist kívánunk kialakítani MAZSiDiT, azaz Magyarországi Zsidó Digitális Tár néven, amelyhez jó például szolgál számunkra a Magyar Evangélikus Digitális Tár szerkezete és megjelenítési formája (MEDiT). ▶